

MONOK ISTVÁN

A magyarországi és erdélyi arisztokrácia és a „mindenkinek szóló könyv” a 17–18. században

A „mindenkinek szóló könyv” csoportba többféle kiadvány sorolható. Népenként, országonként is változó a csoport elnevezése, és az is, hogy milyen műfajú írásműveket értünk a megnevezés alatt. Amely műveket a francia szakirodalomban a „les livres pour tous” kategóriában említenek, a „les lectures populaires” csoportba nem feltétlenül sorolják, de biztosan van egy metszete a két halmaznak. Ráadásul, mivel a 16. század második felében a „Bibliothèque bleue”, mint kiadói vállalkozás, nagy sikert mondhatott magáénak, az ebben a kiadványkörben megjelent egyes műveket már egyféle műfaji csoportként emlegetik. Azoknak a könyves vállalkozóknak, a mögöttük álló mecénásoknak (mondjuk: a kulturális politika alakítóinak) és értelmiségieknek, akiknek szándékukban és érdekükben állt az olvasásnak, az irodalmi ízlésnek elterjesztése, a társadalom kulturáltsági szintjének az emelése, a „Bibliothèque bleue” népszerűsége alkalmat adott arra is, hogy az ájtatos, a szerelmi és a briganti történetek mellett, azok között, komolyabb erkölcsi tartalmú műveket, történelmileg hiteles anyaggal dolgozó népszerű históriákat is kiadjanak.¹ Ha megnézzük a „Bibliothèque bleue” vállalkozásban megjelent kiadványok jegyzékét, jól láthatjuk ezt.² Az olasz szakirodalom „libri per tutti” és a „libri da risma” kifejezéseivel hasonló a helyzet.³

Külön érdekes kutatási téma lehetne, ha ugyanezt a könyvtörténeti jelenséget megvizsgálnánk a francia, az olasz, majd a német nyelvterületen, majd a közép-európai népeknél is. Prekonceptióként – a retrospektív nemzeti bibliográfiák első, felületes olvasása után – kijelenthetjük, hogy egy, a 16. századtól a 20. század elejéig elnyúló folyamatról van szó. Jól látszik az, hogy a „Bibliothèque bleue” egyes kiadványai, alaptörténetei mindenütt megjelennek német, olasz változatban. Majd a 17. századtól kezdődően az egyes közép-európai nyelveken is: lengyelül, csehül, magyarul és a 18. század végi, 19. század eleji nyelvújítási mozgalmak megjelenésével észtül vagy szerbül, románul. Sokszor a francia verziótól függetlenül, hiszen ókori, bibliai

¹ MANDROU, Robert, *De la culture populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles : la Bibliothèque bleue*, Paris, Imago, 1985.

² LECLERC, Marie-Dominique, ROBERT, Alain, *Des éditions au succès populaire, les livrets de la Bibliothèque bleue XVII-XIXe siècles : présentation, anthologie, catalogue*, Troyes, C.D.D.P., 1986; ANDRIES, Lise, *La bibliothèque bleue au dix-huitième siècle : une tradition éditoriale*, Oxford, The Voltaire Foundation, 1989.

³ CARNELOS, Laura, *I libri da risma*, Milano, Franco Angeli, 2008.

vagy középkori események, alakok és történetek szolgálnak ezek alapjául. Népenként változóan alakul át ennek a kiadványcsoportnak a tartalmi összetétele is, hiszen a katolikus vagy éppen protestáns kegyességi mozgalmak erejének és társadalmi befolyásoló képességének függvényében több helyen és rövidebb, hosszabb ideig ilyen jellegűvé alakul. Mindenképpen érdekes megfigyelni, hogy az egyes 16–17. századi alaptörténetek sokszor csak a 18. század végén vagy a 19. század közepén jelennek meg közép-európai nemzeti nyelven. Csak egyetlen példát említve: Giulio Cesare Croce, a 17. század elejének bestsellere, a 19. század elején már nem volt korszerű olvasmány Bolognában, viszont a budai Királyi Egyetemi Nyomda ekkor adta ki szerbül.⁴ A kulturális politikai szándék jól érzékelhető a jelenség mögött. Ezt a bevezető gondolatot lezárva említek még egy dolgot: a magyarországi könyvkiadásban a 19. század második felében látható az a jelenség, amely a Francia Királyságban a 17. század elején. A ponyvairodalom népszerű témáit, mondjuk úgy a „livres pour tous” témáit, a nemzeti irodalom akkor népszerű, ma klasszikusnak számító írói (Jókai Mór, Mikszáth Kálmán) kezdik újraírni, és megjelenik az a műfaj, amit „Jó könyvek”-nek neveztek el,⁵ amely sorozat később „Olcsó könyvtár” néven az 1980-as évekig élt, nagyban hozzájárulva ahhoz, hogy Magyarországon megszűnt az analfabetizmus. (Szimbolikusan tekinthető, hogy az ilyen sorozatok eltűntével, a posztmodern, áldemokratikus Európában újra létezik az írástudatlanság.)

Visszatérve azonban a kora újkori kiadványok és könyvtárak világába, a bevezető gondolatok között mindenképpen fontos megemlíteni, hogy ez a „mindenkinek szóló könyv” csoportba nem soroljuk bele a tankönyveket, jóllehet a tankönyv több, hasonló csoportelnevezésnek a része (pl. a „libri da risma” ezeket is magában foglalja). Vagyis akkor, amikor az arisztokrata könyvtárak 17–18. századi anyagát vizsgáljuk, a tankönyvek jelenlétével nem foglalkozunk. Figyelmet szentelünk azonban a nap-táraknak, azok tartalmi változatossága miatt.

Néhány gondolatot elmondok még a címben jelölt téma kutathatóságáról. A kora újkori arisztokrata könyvtárak katalógusai ugyanis nem túl gyakoriak. Ennek oka az, hogy a főnemesi hagyatéki eljárásokban általában az ingó javak csak akkor szerepeltek, ha azok különösen nagy értéket képviseltek: ékszerek, arany-, ezüst dísztárgyak, fegyverek. Általában egy-egy birtokot, a rajta lévő udvarházzal, kastéllyal hagyományoztak. Ha például egy peres eljárás során katalogizálták is a könyveket vagy összeírták azokat, például, a kalendáriumokat, a kis füzetkéket – márpedig a „mindenkinek szóló könyv” általában ilyen formátumú – csak nagyon ritkán említik. Elhasználtságuk, értéktelenségük okán tették ezt. Jó példa erre a herceg Esterházy család kismartoni könyvtárának katalógusai: a kalendáriumok nem tűnnek

⁴ *Le stagioni di un cantimbanco. Vita quotidiana a Bologna nelle opere di Giulio Cesare Croce*, a cura di Zita ZANARDI, Bologna, Editrice Compositori, 2009, 52.

⁵ CSÁSZTVAY Tünde, *A Hét bagoly esete a magyar irodalomban* (Kiss József, Budapesti rejtelmek) = *Tömegkultúra a századfordulón*, szerk. Gyáni Gábor, Budapesti Negyed, 1997/Nyár–Ősz, 243–264.; Uő., *A halottak nem kérdeznek vissza?* (Mikszáth Kálmán Jókai-életrajzai) = *Kegelet és irodalom*, Kultusz történeti tanulmányok, szerk. Kalla Zsuzsa, Budapest, PIM, 1997, 60–68.

fel ezekben, jóllehet, amikor Johann Harich könyvtáros 1938-ban külön jegyzéket készített a naptárakról, 294 kiadást sorolt fel 1923-ig tartó megjelenéssel és ezek közül 74 cím 1800 előtti (a példányok fennmaradási esélyeire jellemző, hogy több 17. századi kalendárium kiadás csak e jegyzékről ismert, sajnos maguk a példányok elvesztek azóta).⁶

A katalogizálásnak más jellemzői is vannak a „mindenkinek szóló könyv” tekintetében. Az egyik nem pusztán az összeírón múlik. Egyes kiadók – például a Remondini vagy a Trattner család – az eladási esélyeiket növelendő, népszerű, közismert írók neve alatt adtak ki egyszerű történeteket. A 18. század második felében Voltaire például vonzó név volt sokaknak, az arisztokrata családok tagjai is kedvvel vásárolták könyveit. A család könyvtárosa azután a Voltaire szerzőségű köteteket mindig katalogizálta, sorolta a francia irodalom vagy a filozófia csoportba anélkül, hogy a könyvet olvasta vagy ismerte volna. Ha a könyvtárról csak egy egyszerű jegyzék maradt fenn a szerző és egy címszó említésével, nehéz ma már megmondani, hogy valóban Voltaire munkája volt meg egy családban vagy éppen egy „mindenkinek szóló könyv”, Voltaire neve alatt.⁷

Az e csoportba tartozó könyvek egyes példányait a közép-európai régióban általában, de Magyarországon és Erdélyben gyakrabban felsorolták, ha nem nemzeti nyelvűek voltak. A francia, a német vagy az olasz könyv címét sokszor nem értette az, aki az összeírást készítette, ráadásul idegen nyelvűsége okán értékesebbnek nyilvánították, mint például magyar vagy éppen latin nyelvűeket.

A „mindenkinek szóló könyv” jellegénél fogva persze anyanyelven íródott. A Lengyel és a Magyar Királyságban is, ahol a hivatalos nyelv a latin volt a dolgozatok tárgyát képező időszakban. Akkor is gyakran anyanyelvűek vagy legalább részben azok, ha például egy kalendárium címe latinul van.

Az anyanyelvűség tehát az egyik biztos jellemzője a „mindenkinek szóló könyv” kategóriájú kiadványoknak. Az ilyen kiadványok azonban akkor születnek, amikor a társadalom egy mérhető része már tud olvasni, és van az illető kulturális közösségben megfelelő számú könyvkiadó, akinek elsőrendű érdeke a könyvek kiadása és főként eladása, és esetleg még emellett van olyan szándéka is, hogy a meglévő olvasni tudó réteg szélesítésével a közösség kulturális színvonalát emelje (és egyben a kiadványai felvevő piacát szélesítse). Amint ez az olvasni tudó létszám megnő, egyre több olyan könyv szól majd mindenkinek, amelyet egy megelőző időszakban csak kevesek érdeklődésére számot tartóként ismerünk.

A főnemesi családok tagjai több tekintetben érdekszövetségbe kerültek ezekkel a kiadókkal. A birtokaikon élők életének minőségéhez egyre inkább hozzátartozott az iskola, az alapvető, csak az írástudáson keresztül megszerezhető ismeretek. Ezért ha kellett, a kiadványok mecénásaiként léptek fel.

Magyarországon és Erdélyben a 16. század folyamán megjelent nagyon kisszámú könyvnek jelentős része magyar nyelvű lett a század utolsó harmadára. Az a műfaj,

⁶ Vö.: PERGER Péter, *Érdekségek és nehézségek az RMNy kalendárium-leírásai körül = Sylvae Typographicae*, szerk. Vásárhelyi Judit, Budapest, Argumentum Kiadó, 2012, 84–92.

⁷ Lásd a 3. jegyzetben említett katalógus tételeit és bevezetőjét.

amelyet „széphistória”-ként vagy „históriás ének”-ként ír le az irodalomtörténet, a korszakban a mindenkihez szóló irodalomként értelmezhető.⁸ Az ókori és a bibliai történetek szabad, magyar nyelvű elmesélése, a magyar történelem egyes, sokak által ismert, illetve a közel kortárs és kortárs események elmondása adta ezeknek a témáját. Ugyancsak ismertek voltak a kalendáriumok is.

A 17. század első felében azonban a Kárpát-medence könyvkiadásában egy relatinizálódási és egy reteologizálódási jelenséget regisztrálnak a korszak elemzői.⁹ Ha megnézzük a retrospektív magyar nemzeti bibliográfia köteteinek tárgymutatóját, akkor a francia „livres pour tous” körbe a következőket sorolhatjuk: „vallásos olvasmányok”, amely tárgyi megjelölés az ájtatos, léleképítő (Erbauungsliteratur) jelenti; „kalendáriumok”, „sorsvető és álomfejtő könyvek”, „gazdasági kiadványok”, amely utóbbi csoportba egy méhézeti könyv, egy ’practica arithmetica’, vagyis számolást tanító könyvecske tartozik. Érdekes, hogy az első magyar nyelvű európai útikönyvet, Szepsi Csombor Márton *Europica varietas*-át (Kassa, 1620)¹⁰ a „tudományos kiadványok” közé sorolják. Pedig ez „mindenkihez” csak a kis példányszáma miatt nem szólhatott. (Zárójelben megjegyzem, hogy ez a tárgyi felosztás önmagában is jelzi a magyar és erdélyi kultúrának német meghatározottságát és szellemiségét.)

Ha ezt a tárgyi felosztást összehasonlítjuk a 18. század végi kiadványok tartalmi csoportjaival, akkor a „mindenkihez szóló könyv” kategóriában a lassan növekvő számú szépirodalmi kiadványon túl sokat nem tudunk említeni. Az egyes tárgyi csoportokon belüli gazdagodás persze figyelemre méltó, hiszen a földműveléssel kapcsolatos könyveken belül már van tudományos és a hagyományt bemutató is. A tudományos kiadványoktól világosan elválnak a természetrajziak, illetve a természetleírások, amelyek részben az utazási irodalom körébe tartoznak. Részben népszerű magyarázatot adnak természeti jelenségekre (eső, villámlás, szélvihar, stb.). Utalok itt az olyan könyvcímekre, mint a „Miért és azért”.¹¹ A léleképítő munkákon belül is elkülönülnek a teológiai jellemezhető munkák (a műfaj klasszikusa, Thomas de Kempis,¹² a pietista vagy a janzenista szellemű írások), a vallásos regényektől, az ájtatos – akár egyes szentek csodáihoz kötődő – történetektől. Ez utóbbi kiadványkör

⁸ Gazdag bibliográfiával lásd: Kőszeghy Péter, PAPP Ágnes, *Históriás ének = Magyar művelődéstörténeti lexikon*, főszerk. Kőszeghy Péter, IV, köt., Budapest, Balassi Kiadó, 2005, 137–141.

⁹ Az erre vonatkozó szakirodalmi vitát is összefoglalta HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. századi magyarországi könyvkiadásban, 1601–1655*, Budapest, Universitas Kiadó, OSZK (Res libraria, II.)

¹⁰ RMNy 1219

¹¹ *Miért és azért, vagy a közönségesebb természeti tünemények rövid, egyszerű megfejtése*, ford. Spolity János, Pozsony, 1844 (hasonmás: Budapest, Kossuth Kiadó, 2007 (Amor librorum))

¹² Vö.: *Édition et diffusion de l'« Imitation de Jésus-Christ » (1470–1800)*, *Études et catalogue collectif des fonds conservés à la bibliothèque Sainte-Geneviève, à la Bibliothèque nationale de France, à la bibliothèque Mazarine, et à la bibliothèque de la Sorbonne*, Sous la direction de Martine DELAVEAU et Yann SORBET, avec la collaboration de Frédéric BARBIER, Hélène DELÉPHINE, Pierre Antoine FABRE, Martine LEFÈVRE, Philippe MARTIN, Jean-Dominique MELLOTT, Véronique MEYER, Mario OGLIARO, Fabienne QUEYROUX, Nathalie ROLLET-BRICKLIN, Paris, Bibliothèque nationale de France, Bibliothèque Mazarine, Bibliothèque Sainte-Geneviève, 2011.

kapcsán mindenképpen említést érdemel a nagyszámú kép, amellyel főleg Bécsből, illetve Bassanóból látták el a magyarországi és erdélyi olvasókat.¹³

A főnemesség szerepe is változott ezeknek a helyi, vagyis magyarországi és erdélyi kiadványok létrejöttében. A 16. század végén, 17. század elején még a magyar irodalmi nyelv kialakítását támogatták, pontosabban – lévén többségükben protestáns – a magyar nyelven olvasni tudók vallásos tudatosságát is erősíteni akarták, de mindenképpen támogatták a közösség kulturális megerősítését.¹⁴ A pozitív történelmi példák kapcsán (például a töröktől sikeresen megvédett vár), a magyar történelem kiemelkedő alakjaihoz kötődő hőstettek elmondásával a török elleni összefogást is erősítették, és persze a saját hatalmi reprezentációjukhoz is hozzátartozott a dicső elődök életének a felmutatása. Ilyen történetek Hunyadi Mátyás királyhoz vagy ennek neves hadvezéréhez, Kinizsi Pálhoz kötődtek, de az ókori hadvezérek sem maradtak le a tablóról.

A 17. század második felében, de főként utolsó harmadában, majd a 18. század elején a többségükben rekatolizált főnemesség jelentős körében – és a nádorok sora is ide sorolható – a magyarországi lakosság kulturális felemelésének a programja két fontos dologgal kötődött össze: az egyik egy egységes nemzeti kultusz felépítése, és ezzel szoros összefüggésben Magyarországnak, annak történetének és egyház-történetének a Habsburgoktól független létének a felmutatása.¹⁵ A Habsburg örökös tartományokban és elsősorban az udvarban ugyanis azt a képet erősítették és hirdették Magyarországról, hogy a kereszténység osztrák találmány, nélkülük ez egy pogány, barbár ország, a magyar nem tartozik a nyugati keresztény és civilizált népek sorába (ez a kép napjainkig sem változott semmit). Erdélyben ez a törekvés egy aktív rekatolizációs politikával együttesen valósult meg, hiszen a Habsburg Birodalom részévé vált Nagyfejedelemség magyar lakosságának többsége és a németek protestánsok (kálvinista, unitárius, illetve lutheránus) voltak.

Az a jelenség tehát, hogy a „mindenkinek szóló könyv” Magyarországon és Erdélyben messze túlnyomó többségében vallásos tartalmú volt, ennek a nyomásnak is köszönhető, és persze az is, hogy a főnemesség még a 18. század első felében is mecénásként szerepelt az ilyen kiadványok létrejöttében. A 18. század második felétől ez a szerep háttérbe szorult, azt az egyházak vették át. A könyvkiadói anyagi érdek – lévén az olvasni tudók száma csak lassan emelkedett – önmagától még nem

¹³ Vö.: *Remondini: Un Editore del Settecento*, a cura di Mario INFELISE, Paolo MARINI, Milano, Electa, 1990; *Commercio delle stampe e diffusione delle immagini nei secoli XVIII e XIX*, a cura di Alberto MILANO, Rovereto, ViaDellaTerra, 2008.

¹⁴ A keszthelyi Helikon Kastélymúzeum 1997 és 2004 között 7 konferenciát rendezett „Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra” címmel, amelyek anyagából válogatás három kötetben jelent meg (2000, 2003, 2005) a *Kastélykonferenciák*, szerk. Czoma László sorozatban. Lásd még összehasonlításként BELLÁGH RÓZSA, *Mecénatúra Bod Péter korában = Magyar Könyvszemle*, 2005, 328–335.

¹⁵ TUSKÉS GÁBOR, KNAPP ÉVA, *Esterházy Pál Mária-atlasza = UÖK, Az egyházi irodalom műfajai a 17–18. században*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2002 (Irodalomtörténeti Füzetek, 151) 106–149.; UÖK., *Der ungarische Atlas Marianus*, Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde, 1995, 35–56. (teljes bibliográfiával a kérdést illetően)

működtette a piacot. A főnemesi mecénatúra egyre inkább a magyar nyelvű irodalom és tudományosság irányában nyilvánult meg.

A főnemesi olvasmányok között tehát mindenképpen számolnunk kell ezzel a kiadványkörrel, legalábbis úgy, mint az általuk támogatott és ismert kiadványokkal. Külön érdekes jelenséget mutat az erdélyi és a magyarországi kálvinista asszonykönyvtárak vizsgálata ebből a szempontból. Bármelyik könyvtárat is tekintjük – Bornemisza Anna (1630?–1688), Veér Judit (1631?–1707), (Bethlen Kata (1700–1759), Gyulay Klára (?–1757), Ráday Eszter (1716–1764), Wesselényi Kata (1735–1788), Bethlen Zsuzsánna (1754–1797) stb.¹⁶ –, a vallásos történetek domináltak a most vizsgált kiadványkörben. Annak ellenére, hogy jelen vannak szép számban a gazdasági ismereteket taglaló népszerű, vagyis nem tudományos kiadványok, a történelmi alakokról szóló regényes történetek, természetismereti munkák. Külön kiemelhetjük, hogy gyakran magyar és török témájú, eredetileg francia vagy német sikerkönyvek magyar fordításai is feltűnnek a könyvjegyzékeiken (például a Buda pasa története Aranka György tolmácsolásában)¹⁷ vagy francia klasszikus irodalom magyar parafrázisa (Corneille *Cidje* Teleki Ádám megverselésében).¹⁸ Ezeket a szövegeket a magyar írók is meg tudták volna írni – hiszen sokszor nagyon kevés köze van ahhoz, amiről „fordították” –, de az idegen irodalmi tekintély segítette a könyv eladhatóságát, elterjedését, használatát. Rögtön megjegyezném, hogy a „mindenkinek szóló könyv”, amely kiadványkör tagjai nem tartoztak az irodalmi kánonba abban a kulturális közegben, ahol keletkeztek, azzal, hogy egy neves magyar értelmiségi fordította le vagy interpretálta, a magyar irodalmi kánon által számon tartott szöveggé vált. De az említett *Cid*-példa azt is jelzi, hogy előfordulnak azok az esetek is, amikor a főnemesi olvasmányokba bekerült irodalmi szöveg úgy válik magyar nyelven népszerűvé, hogy nem irodalmi fordításként ismerték meg először.

A főnemesi könyvtárakban azonban a 17. század második felétől kezdődően jellemzően francia, de gyakran német, ritkábban olasz nyelvű népszerű irodalmat találunk. Ennek oka lehet egyfelől az, hogy a török kiűzését közvetlen megelőző időtől kezdve az osztrák, délnémet és itáliai családok gyakran házasították össze leányaikat, fiaikat magyar főnemesi családok ifjaival. Ez gyakran összekötődött a magyar protestáns család egy ágának a katolizálásával is. A Magyarországra érkező házastárs magával

¹⁶ Vö.: DEÉ NAGY Anikó, *Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században = Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára*, szerk. Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor, Kolozsvár, EME, 1996, 134–147.

¹⁷ *A budai pasa*, ford. Aranka György, Bécs, 1791.

¹⁸ Péter KORNEILLE, *Czid, szomorú játék*, mellyet ... magyar versbe foglalt Gróf Teleki Ádám, Kolozsvár, 1773.

hozta olvasmányait, egyben modernizálta az itteni családi könyvtárat.¹⁹ A főnemesek nyelvi kultúrája is jelentősen bővült, hiszen a latin mellett németül, olaszul részben tudtak – a család birtokainak elhelyezkedése függvényében –, és a korszak koinéja, a francia, szükségessé, no meg divattá is vált.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a 18. századi főnemesi könyvtárak anyagát, akkor azt kell kiemelnünk, hogy első sorban az utazási irodalom tömegtermékei, a galanterie, majd szentimentalista regények sokasága terjedt el. Még a konzervatívabb kálvinista főnemesek könyvtáraiban is ezt látjuk. Jó példa lehet erre a jelenségre Ráday Gedeon (1713–1792) könyvvásárlási jegyzéke azokról a könyvekről, amelyeket Esterházy Miklós (1711–1764) könyvtárának árverésekor vett.²⁰ A vásárlás jelentős része a kortárs, nagyon modern felvilágosult irodalom (például Rousseau művei) és gazdag színházi gyűjtemény (olasz, francia, német darabok) mellett az az irodalom, amelyet a *La Belle et Bête* szerzőjének, Gabrielle-Suzanne de Villeneuve-nak a *La jardinière de Vincenne*-je, Philippe Poissonnak a *Le fou du qualité*-je jellemez.

Az ókori szerzők népszerű művei már nem eredeti nyelven, hanem franciául átdolgozva kerültek a könyvtárakba. Példaként Jean-Chrysostome Bruslé de Monplein-champ Esopus kiadását (próza és vers) említem, természetesen gazdagon illusztrált volt a kiadás, de számos más példa is hozható (például Esterházy János Nepomuk Kázmér (1774/74–1829) lajtakátai könyvtárából).²¹ Ez utóbbi könyvtár tematikus rendjében a „Biographies fictices ou Romans” nem is a „Littérature” szakba került, jelezve, hogy maga a katalógus készítője sem érezte az irodalmi kánon részének ezeket a szövegeket.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a „mindenkinek szóló könyv” a magyarországi és erdélyi főnemesség számára magyarul nem olvasmányként, hanem kulturális politikai eszközként szolgált. A 16. század végétől a 18. század közepéig aktív mecénásként támogatták ennek megjelenését, különösen a kiadványcsoport vallási jellegű, erkölcsnemesítő darabjait. A francia, a német és az olasz hasonló jellegű könyvanyag már könyvek összeírásában is szerepel. Az is igaz, hogy jellemzően

¹⁹ A külföldről való házasodás politikai indíttatásairól, de kulturális jelentőségéről is lásd KOLTAI András, *Magyar főrendek külföldi feleségei a 16–17. században = Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*, szerk. Erdélyi Gabriella, Tusor Péter, Budapest, MTA TTI, 2007 (*Történelmi Szemle*, 2007/2. szám CD-ROM melléklete) <http://mek.oszk.hu/09300/09378/09378.pdf> 313–323. Kifejezetten a családi könyvtár anyagának megváltozására példa lehet Forgách Ádám (1601–1681) házassága Anna Katharina von Rechberggel, de az Esterházy családból is bőven említhető hasonló eset, főként a 18. századból. Vö.: MONOK István, *A művelt arisztokrata, A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*, Budapest–Eger, Kossuth Kiadó, EKF, 2012 (Kulturális örökség) vonatkozó fejezeteivel, és az összegzésben: 273

²⁰ BEREZC Ágnes, *Középnemesi barokk-életmód a Ráday-család levelezése alapján (1750–1779)* = BEREZC Ágnes, LANGI József, *Aranyidők a péceli Ráday-kastélyban*, Budapest Műemlékek Állami Gondnoksága, 2003, 9–70.

²¹ *Catalogue des livres de la Bibliothèque de Gattendorff, écrit 1805*, Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár MS 1826 (Esterházy LIV/2394)

az ókori szövegek modern parafrázisait, illetve a népszerű irodalmat vásárolták. Ezek a szövegek magyar változatukban, a magyar irodalomtörténeti kánon részévé is válhattak, ha egy kanonizált magyar szerző fordításában vagy adaptációjában kerültek a piacra. Hasonlóképpen a nem magyar irodalom jelentős darabjai magyarul nem fordításként, hanem a mű cselekményének elmesélésével váltak népszerűvé a Kárpát-medencében.

MONOK, ISTVÁN

L’aristocratie en Hongrie et en Transylvanie au 17e-18e siècles et „le livre pour tous”

Plusieurs types de publications peuvent être classés dans la rubrique *livre pour tous*. Le nom qu’on accorde à cette rubrique varie d’un pays à l’autre. La nature des textes qu’inclut la rubrique en question est également très variée. Après une première lecture, même superficielle, des bibliographies nationales retrospectives, on peut supposer qu’il s’agit d’un processus prolongé dans le temps, qui avance progressivement entre le 16e et le 20e siècle. On peut clairement observer la parution en version allemande et italienne de certaines histoires publiées en *Bibliothèque Bleue* – et cela souvent en toute indépendance de la version française, puisqu’il s’agit de narrations qui mettaient en scène des événements et des figures bibliques, antiques ou médiévaux. A partir du 17e siècle, les mêmes histoires „transeuropéennes” se voient publiées en polonais, en tchèque et en hongrois, puis, au tournant des 18e-19e siècles, grâce aux efforts des derniers mouvements nationaux en faveur du renouvellement des langues, en serbe, en roumain ou en estonien. Les contenus de ce type de publications varient d’un peuple à l’autre, en fonction surtout de l’importance et de l’influence sociale des mouvements de piété catholiques ou protestants. Il est remarquable que quelques histoires incontournables ne font leur apparition en langues d’Europe centrale qu’à la fin du 18e, voire au milieu du 19e siècle.

Pour l’aristocratie de Hongrie et de Transylvanie les *livres pour tous* servaient non pas de lecture, mais d’instrument de politique culturelle. Entre la fin du 16e et le milieu du 18e siècle, ils avaient exercé une mécénature active en faveur de l’édition d’ouvrages pieux et d’édification. On peut retrouver les traces des ouvrages français, allemands et italiens appartenant à cette rubrique dans les catalogues de leurs collections. Certes, ils s’intéressaient surtout aux adaptations modernes de textes antiques et à la littérature de grande diffusion. Ces textes – si traduits ou adaptés par un illustre auteur hongrois – pouvaient facilement entrer dans le canon littéraire hongrois. En revanche, quelques chefs d’oeuvres de la littérature étrangère devinrent populaires dans le bassin des Carpates non pas en traduction, mais par l’intermédiaire de la simple narration de leur intrigue.